

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 128 2007

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2008 och för recensioner 1 september 2008.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367-8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-25-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2007

Med sin interesse för analogier, spejlbilleder og andre former for indirekte skildringer, med sine spil mellem samling og fragmentering, med sine skift mellem skematisme og konkretisering, med sin bevidsthed om den nationale fortælling som fortælling, med sin betoning af grænsedragningens flertydigheder, med sin sans for at det 'andet' kan indgå i det 'egne' er *Nils Holgersson* en tekst med nogle meget moderne egenskaber.

Bjarne Thorup Thomsen har visat att *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* må tillhöra världslitteraturen i dess moderna postkoloniala definition.

Anna Nordlund

Ying Toijer-Nilsson, *En riktig författarhustru. Selma Lagerlöf skriver till Valborg Olander*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2006.

För halvtannat årionde sedan publicerades det av Ying Toijer-Nilsson redigerade urvalet av brev från Selma Lagerlöf till väninnan och författarkollegan Sophie Elkan: *Du lär mig att bli fri*. Här möter läsaren en ofta såväl rolig som bitsk Lagerlöf, med inte minst träffande och välformulerade omdömen om andra författare, litteratur hon läst och människor hon mött. Den inte sällan stormiga relationen mellan Lagerlöf och den nervösa och många gånger obalanserade Elkan har förstärkt nog länge intresserat litteraturforskare i egenskap av kreativt utbyte mellan två olika författarpersonligheter.

När Toijer-Nilsson nu givit sig i kast med att ge ut ett urval brev från Lagerlöf till den mångåriga särbon Valborg Olander, kan hon i inledningen inte utlova samma kreativa flöde och intellektuella skarpsinnigheter som i breven till Elkan. Olander var vardagen och tryggheten för Lagerlöf, betonar Toijer-Nilsson. Den inledande förälskelsen var visserligen häftig – och kärleken var ömsesidig, för till skillnad mot Elkan var det inte bara vänskapskänslor från Olanders sida. Men förhållandet utvecklades så småningom till något som starkt påminde om lunken och de inrotade rollerna i ett mångårigt äktenskap. Och även om breven till Olander onekligen inte är lika underhållande som de till Elkan, så är breven till Olander i högre grad belysande för det praktiska arbetet i Lagerlöfs författarskap.

De totalt 1364 breven (och två telegram) till Olander finns på Kungl. biblioteket. Toijer-Nilssons urval omfattar 250 av dessa, ganska jämnt fördelade över åren 1902 till 1939, och med tonvikt på brev som belyser hur Olander påverkade Lagerlöfs författarskap, inte bara praktiskt (som korrekturläsare och renskrivare) utan även i fråga om hur intrigen i vissa verk utformades. Det är en mycket bra urvalsprincip och successivt under läsningen av de valda breven framträder en bild av ett väl inarbetat teamwork: Lagerlöf skrev råstoffet som sedan finslipades med Olanders outhärliga hjälp. Urvalsutgåvans huvudtitel – som är ett direkt citat ur ett brev från Lagerlöf till Olander – är för övrigt mycket passande. Inget skickades vidare till förlaget (mestadels Bonniers) innan Olander hade granskat det, inte minst språkligt. Ofta hände det att Olander delegerades den sista finputsningen, innan manuskriptet gick till sättning.

Hur stod Olander ut? frågar jag mig många gånger under läsningens gång. Här om någonsans måste det väl ändå vara bevisat att man inte måste vara utrustad med en Y-kromosom för att vara i stånd att förtrycka sin partner. Det är tur för Lagerlöf att hon inte var man; något mer oförblommerat patriarkalt än vissa av Lagerlöfs förment kärvännliga utgjutelser till Valborg är nämligen svårt att tänka sig. Ett exempel: Den 29 juni 1906 skriver Lagerlöf: "Och så skönt som det är att tänka på att du snart kommer och bara tänker på mitt. Du skall nog få göromål, när du kommer." (s. 41) Och Lagerlöf hamnar inte direkt i fördelaktigare dager av det faktum att hon under hela Elkans livtid (hon dog 1921) dessutom lyckades hålla igång en slags ménage-à-trois med två partners, som gav henne olika typer av livsnödvändig input för författarskapet och livet i stort. Hon baktalade Elkan inför Olander och vice versa, för att hålla båda damerna på gott humör. Vilken familjeterapeut som helst skulle i nutid bett Olander att snabbt överge denna självupptagna narcissist till partner.

Men nu var Lagerlöf Lagerlöf och Olander hennes trogna livskamrat, sekreterare och allt-i-allo. Och det är inte som den undergivna och lydiga författarhustrun hon i första hand bör ihågkommas, utan som den person som *också* framträder i breven: Lagerlöfs outhärliga medförfattare. När jag själv nyligen gjorde en stickprovskontroll av ändringar i korrekturet till *Gösta Berlings saga* i Skrifter 1933, där ett korrektur från såväl Olander som Lagerlöf finns tillgängligt på Kungl. bibliote-

ket, kunde jag konstatera att Olander varit långt mer flitig att göra korrigeringar. Och alla korrigeringar av hennes penna slog igenom i Skrifter – men däremot inte alla Lagerlöfs ändringar (även om Olanders ändringar förstås till en del kan vara resultatet av muntliga överläggningar med Lagerlöf). Olander tycks ha fått sista ordet i flera fall. Att sedan de allra flesta ändringarna inför Skrifter av allt att döma härrör från sättnarna på tryckeriet är en annan sida av saken, men här är inte rätta platsen för att utreda detta.

Lagerlöf hade med stor sannolikhet varit en sämre författare utan Olanders understöd. Toijer-Nilssons brevutgåva belyser detta förhållande mycket fint. Men trots utgåvas stora förtjänster – förutom urvalet även inte minst de kunniga och informativa men aldrig onödigt långrandiga sammanbindande kommentarerna från utgivaren, där hon resumerar vad som inträffat i tidsglappen mellan breven – måste jag ändå ägna några rader åt invändningar. Men det gäller inte i första hand kritik av Toijer-Nilssons arbete utan mer av genren som sådan; urvalsutgåvor av brev.

En riktig författarbustru är utgiven på Albert Bonniers Förlag, d.v.s. det som också var Lagerlöfs förlag. Boken är rimligen tänkt att intressera även andra än Lagerlöfforskare. Redan här infinner sig ett problem för utgivaren: Hur mycket behöver läsaren vägledas för att ha behållning av att läsa urvalsutgåvan? Eftersom de tänkta läsarna rimligen är andra än de som redan vet en hel del om Lagerlöf och hennes liv, så bör ju somligt förklaras som inte förväntas vara känt bland en hyggligt Lagerlöfnitierad allmänhet, men också sådant som är okända företeelser för något yngre läsare. Toijer-Nilssons kommentarer och resuméer är också utmärkta för den som vill bli någorlunda initierad vad gäller Lagerlöfs liv – men den som inte är förhållandevis väl bekant med företeelser i det dagliga livet i allmänhet under 1900-talets första årtionden lämnas ofta i sticket. Hur många av läsarna vet egentligen vad ”rostat ris”, som Lagerlöf åt, var? (s. 71) Vad är det ”mjölkkort” som Lagerlöf skriver om, inför Olanders resa till Mårbacka i juli 1917? (s. 135) Vad menas med att telefonen ”stängdes” en viss tid – och att det fanns ”söndagstider” för telefonerandet? (s. 287) Vad är den ”Hela-lampa” som Lagerlöf försöker kurerar en dålig arm med? (s. 312)

Och detta är ett av problemen med en populariserad urvalsutgåva, utan anspråk på fullständighet, utan långa notapparater och ingående kom-

mentarer av för nutidsmänniskan svårbegripliga företeelser och ord. För genom att hålla nere kommenterandet och förklarandet till ett minimum riskerar breven att bitvis bli mysteriösa och svår-förståeliga för många, särskilt yngre, läsare. Utgivaren och förlaget står som åsnan mellan två höttappar: Förklara och kommentera så mycket att läsaren bli avskräckt – eller förklara och kommentera så litet att läsaren blir avskräckt?

Men ovanstående exempel på företeelser och ting som kunde ha förklarats för att underlätta läsningen är inte ett så framträdande problem som det faktum att en urvalsutgåva är just – en urvalsutgåva. Den forskare som vill studera relationen mellan Olander och Lagerlöf måste fortfarande gå till källorna, d.v.s. originalbrev, för att få hela bilden. Och inte bara för att få hela bilden av relationen dem emellan utan även hela bilden av vad som faktiskt skrevs i de brev som återges i utgåvan.

Toijer-Nilsson skriver i sin inledning att breven ”är avskrivna precis som det står” och att inga utslutningar eller förändringar har gjorts. Mitt intryck, efter att själv ha läst en del av originalbrev, är också att Toijer-Nilsson gått mycket noggrant till väga och inte uteslutit eller hoppat över något. Lagerlöf själv var dock inte så noggrann när hon skrev breven. Ibland skrev hon fel och strök över eller bytte ett ord mot ett annat. Ibland lade hon till ord eller meningar i efterhand, ofta med annan penna. Detta finns inte redovisat i utgåvan. Det som presenteras läsaren är en ren, etablerad text. Detta gör att utgåvan inte självklart kan fungera som genväg för den forskare som behöver läsa breven mellan Olander och Lagerlöf ens om denne forskare är intresserad av enbart de brev som finns med i urvalet. För inte bara det som Lagerlöf slutligen beslöt sig för att skriva är intressant; det som hon slutligen beslöt sig för att *inte* skriva kan vara minst lika intressant. Och det kan vara av stor betydelse att få vetskap om vad det var Lagerlöf lade till i efterhand i brevet, med en annan penna, förmodligen efter att ha läst igenom brevet och hunnit fundera litet mer.

Några exempel: I ett brev från Napoli och Posillipo den 18/1 1903 skriver Lagerlöf att ”jag har ju stor begåfning, det är inte värdt att krusa med, men min själ är just därför i en ständig hunger och den behöver allt det stränga arbetets spänning för att vara i ro”. (s. 17) För den som studerar Lagerlöfs sätt att arbeta som författare är det inte helt oviktigt att orden ”just därför” är tillagda i ef-

terhand, med en annan penna (blyerts istället för bläck). Senare i brevet skriver hon om *Jerusalem* II, som nyss publicerats, och det faktum att första kapitlet (det Lagerlöf senare plockade bort) inte blev särskilt uppskattat. Hon skriver till Olander att "[d]är emot går det ju väl för sig att ta bort hela första kapitlet". Men så skrev Lagerlöf inte ursprungligen i brevet; "ta bort" har skrivits ovanför ett struket "ändra". Vidare: I ett brev stämplat den 16/6 1904 (s. 28) har en hel mening suddats ut och sedan dessutom strukits över (mellan "Jag får nu inte brev från dig förrän på Onsdag," och "Mätte du snart få slippa arbeta."). Ytterligare: Den 21/8 1904 skriver Lagerlöf att hon inte kan överge Elkan "därför att jag ej kan beräkna följdena för henne om jag öfvergäve henne" (s. 31). Här är "för henne" tillagt över raden, i efterhand – vilket ger en avsevärt annorlunda mening. Det är onekligen tänkvärt att se hur Lagerlöf på små subtila vis som detta gick balansgång i sina relationer med Elkan och Olander.

Men – och detta är viktig – min huvudpoäng med ovanstående anmärkningar är inte att klandra Toijer-Nilsson för att hon inte utgivit breven efter strikt vetenskapliga textkritiska principer. Det har uppenbart inte varit hennes åstundan – och definitivt inte förlagets. Min poäng är istället att den forskare som behöver läsa Lagerlöfs brev inte självklart kan gå genvägen över denna utgåva. I det fallet är det fortfarande originalbreven som gäller – tills de digitaliseras och/eller kan läsas i en textkritisk utgåva som förhoppningsvis kommer, någon gång i framtiden.

Petra Söderlund

Carina Burman, *K.J. En biografi över Klara Johanson*. Albert Bonniers Förlag. Stockholm 2007

I inledningen till sin biografi över Klara Johanson uttrycker Carina Burman en förhoppning om att hon genom sin skildring av hennes liv och verksamhet, även kan bidra "till en slags kvinnohistoria" (s. 11). Stora delar av framställningen ägnas åt inblickar i K.J:s breda kontaktnät inom kvinno- rörelsen: *Dagny*, *Nya Idun* och *Tidevarvet* för att nämna några viktiga fora. Det råder ingen tvekan om att Carina Burman lyckas i sin föresats, och det är en av biografins största förtjänster. Redan omslagsbilden visar K.J. bredvid Lydia Wahlström i en krets av kvinnor. Porträttgalleriet på

för- och eftersättsblad visar inte bara viktiga kvinnor i Klara Johansons liv, utan också viktiga kvinnor i Sveriges kulturella och intellektuella historia. Att samla dessa fotografier med namn och en kort karaktäristik av deras kontakter med K.J. är ett effektivt sätt att visa fram ett omfattande vänskapligt, yrkesmässigt, politiskt och konstnärligt nätverk. Många av dessa kvinnor har befunnit sig i historieskrivningens marginaler. Några som man känner till namnet får ansikten. Bilden av K.J. som verklighetsfrämmande estet dementeras redan av dessa bilder, vilka tyder på hennes engagemang i kvinno- och fredsrörelsen.

Klara Johanson isoleras för den skulle inte i en kvinnlig sfär. Vänner och kollegor fanns även bland männen – på senare år även beundrare. Fredrik Böök, som fick in foten på redaktionen med hjälp av K.J. blev sedan hennes främste meningsmotståndare. Att det blev han och inte hon som fick axla manteln som tidens store kritiker, kan förklaras med de många institutionella och sociala marginaliseringsmekanismer som Virginia Woolf beskriver i *Ett eget rum*. K.J. fick så småningom ett eget rum, men som kvinnlig kritiker och essäist hade hon många andra odds emot sig. Detta är inget Carina Burman explicit diskuterar, men det framkommer ändå i många delar av biografien, till exempel i beskrivningen av barndomen, förutsättningarna för utbildning och läsning och positionen i arbetslivet.

Kvinnlig kritikerpionjär, aristokratisk estet och lesbisk crossdresser – K.J. hade kunnat användas till mycket. Men det gör inte Carina Burman. Hon låter materialet berätta, utan att driva historien i någon annan riktning än den som bestäms av kronologin. Syftet är att lyfta fram K.J:s liv och verk och ge henne den plats i litteraturhistorien hon förtjänar. Nu tillhör hon "de fläckvis ihågkomna", som Burman beskriver det (s. 458). Men det rör sig varken om en personhyllning eller om en äreräddning. När biografens syn på sitt objekt kortfattat formuleras i epilogen är det motsägelsefullheten som lyfts fram. Carina Burman ger bilden av en författare som på samma gång är engagerad och världsfrånvärd. I journalistiken och de satiriska texterna läste hon av sin tid med stor exakthet, samtidigt som hon hellre umgicks med Goethe än läste tidningsrubrikerna. Hon var en feminist som vantrivdes i kvinnligheten, en social arbetsnarkoman som levde av värmen från kvinnliga vänner och kärlekar.

Den stora fördelen med en biografi som inte